ցանող, որպէս առողջութեան համար առաջին առարկայ,—չը պիտի տալ կոնցէսիօնէրին և բաժանորդական ընկերութեանը իւրագործելու, այլ ինքն քաղաքը պիտի հոգայ այդ մասին։

Աչքի առաջն ունիլով այդ ճշմարտութիւնները, մեզ զարմանալի է թւում, որ քաղաքային վարչութիւնը, քաղաքագլխի բերանով յայտնում է որ ջրի ձեռնարկութիւնը սկսելու համար կարելի է սպասել, խոստանալով քանի մի ժամանակից պատասխան տալ մի անգլիական անյայտ ընկերութեան անյայտ ներկայացուցչի կողմից և աւելացնում է թէ՝ մենք դեռ ևս հասած չենք ջրանցքի իրագործմանը բայց գազի լուսաւորութիւնը կարող ենք իրագործել...։ Մեզ անհասկանալի է, որ անհրաժեշտը թողած, սկսէին մտածել այն ձեռնարկութեան իրագործման վրա, որ համեմատաբար շռայլութեան առարկաների կարգում պիտի դասաւորենք...

Քաղաքային վարչութեան կողմից ընտրուած մասնաժողովն էլ, որ նշանակվեցաւ այդ խնդիրը մշակելու համար, ինչպէս լսեցինք, հասաւ այն եզրակացութեան, որ ինքն ոչինչ չէ հասկանում Չէ կարելի չը գովել, երբ մարդիկը խոստովանում են որ մի բանին անտեղեակ են։ Մասնաժողովը խոստովանեց, որ չէ իմանում, որքան ճիշդ են կոնցէսիօնէրներից ներկայացրած թուանշանները ու նրանց պահանջած գները, սովհետև չը գիտէ որքան կը նստի նաֆթից ներկայացնվող գազը, որքան կը տեւեն խողովակները և այլն,—նա պահանջում է որ նախ բան վճիռ տրվի այս կամ այն կոնցէսիայի մասին, քաղաքը ինքն իր հաշվով անէր նախապատրաստական հետազօտութիւնները թէ ջրանցքի թէ գազի լուսաւորութեան մասին և ծախսէր այդ բանի վրա մինչև 10,000 ռուբլի։

Ու ժամանակ հարցը այդ դրութեան մէջն է՝ քաղաքը ոչ ինքն է անում հետազօտութիւններ, իւրեն փող չունենալով, ոչ ինքն է սկսում ձեռնարկութիւնը, ոչ վճռական քայլ է անում փոխառութիւն անել, ոչ մասնաւոր կոնցէսիօնէրներին կամ բաժանորդական ընկերութեանը յանձնում է գործը։—և բայի սոցանից, որքան հասկացանք, համոզված է որ ջրանցքը իրագործելու Տփխիսի մէջ դեռ ևս վաղ է, այլ եթէ մի բանին պիտի ձեռք տալ, այդ պիտի լինի գազի լուսաւորութիւնը, որ անկարելի է չը ճանաչել, որպէս երկրորդական և այս րօպէիս աւելորդ բան, մինչև որ ջուր չունի քաղաքը, իսկ բնակիչները ջրի տեղը խմում են օրգանական փտած մասնիկներով լի անոլոշ մի բաղադրութիւն, որ գզվելի, վնասակար և վտանգաւոր թուլուխների օգնութեամբ է տարածվում ամբողջ քաղաքում։

Ահա մի պատկեր, գազով լուսաւորված 100 հազար բնակիչներով կովկասեան մայրաքաղաքի փողոցները, որտեղ ջուրը բաժանվում է նահապետական, կեղտոտ թուլուխների օգնութեամբ...

ՆԱՄԱԿ ԱԳՈՒԼԻՍԻՑ

Երևանից ոչ հեռու գտնվում է մի գիւղ, որ կոչվում է Դաւալու։ Սա ունի մօտ 300 տուն։ Այս թուից Քուրդերն են մօտ 50 տուն, Թուրքերը՝ մօտ 50 տուն, մնացեալները հայեր են։

Հողեր, որոնք թէ և յարմար են հողագործութեան համար, բայց ջրի սակաւութեան պատճառով մինչև այժմ մնացել են անմշակ։ Այս հանգամանքը աչքի առաջ ունենալով՝ ինչպէս լսում ենք, գեներալ կախանովը վեր է առել Տէրութիւնից այդ գիւղերը այն պայմանով որ Երասխից, որ անցնում է հէնց Դաւալուի մօտով, ջուր հանել տայ և մինչև 60 տարի սեպհական օգուտը դրան լինի։ Լսում ենք նոյնպէս որ Հին-Նախիջևանում կազմուել է ընկերութիւն, որ մտադիր է Ուչ թափա (երեք բլուր) տուած լերան (Ղարաբաղում) ստորոտում հոսող Բազար-չայ կոչուած գետի ջուրը գցել Արփաչայ տուած գետը (Երևանի մօտ), որպէս զի այդ ջրով կարողանան ոռոգել այն հողերը, որոնք կրկին ջրի սակաւութեան պատճառով անմշակ ընկած են Երևանի ու Նախիջևանի մէջ։

Վերին Ագուլիսում՝ Որդուատ քաղաքի կողմում (տարին դիւզ) և Ներքին Ագուլիսի հարաւային կողմում կան մեծ տարածութեամբ հողեր, որոնք մինչև հիմա մնացել են անմշակ ջուր չլինելուն պատճառով։ Ցանկալի կը լինէր որ և մեր Ագուլեցիք ուշք դարձնէին դոցա վերա, և աչքի առաջ ունենալով Ագուլիսի ջրի պակասութիւնը և էն անթիւ անբաւականութիւնները, որ պատահում են ամէն տարի, երբ ամառը այդտեղի գետակը ցամաքում է,—կազմէին մի ընկերութիւն և ջուր հանել տալով Երասխից,—որ շատ հեշտութեամբ կարելի է, որովհետև հեռաւորութիւնը այդ հողերի ու գետի մէջ հազիւ թէ լինի 3 կամ 4 վերստ,—և սկսէին վարել այդ պարապ մնացած տեղերը։ Այս խնդրի կարևորութիւնը զգալի է նա մանաւանդ ներկայումս, եթէ յիշենք Ագուլիսի բնակչաց մեծ մասի չքաւորութիւնը և նոցա վաճառականութեան, կամ աւելի լաւ է ասել մանրավաճառութեան օրէց օր թուլանալը, հետևաբար և չատերի աղքատանալը։ Պատճառը պարզ է՝ երևակայեցէք ձեզ մի վաճառական, ինչ հարստութիւն արդեօք պիտի նա ձեռք բերի, թէ որ օրինակի համար, առնում է մի քաղաքում չիթ և ուղարկելով մի այլ հեռաւոր քաղաք ծախելու, ստանում է մի թոփի մէջ 20 կոպ. օգուտ կամ քիչ աւել կամ պակաս։ Սորա վրա յայսը դրած նա պիտի շարունակի իր մանրավաճառութիւնը, սորանով պիտի նա կերակրի իր գերդաստանը.. թող թէ խեղճի կրած անտանելի նեղութիւնները, ճանապարհին արած ծախսերը և այլն։ Այս է Ագուլիսի ժողովրդի օրէց օր աղքատութեան գըլխաւոր պատճառը, և սա պիտի տրիպէ նրանց բարելաւացնել իրանց դրութիւնը. իսկ բարուոքելու միակ ապահով միջոցն է հողի մշակութիւնը, որ դեռ ևս չէ գրաւել Ագուլեցոց ուշադրութիւնը։

Ս. Ց. Ս.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մենք լսում ենք, որ պ. Սիմօնօվիչը (որը հիմնել է մանկական պարտէզ Թիֆլիսում) դիտաւորութիւն ունի այս օրերս կարդալ մի հասարակական դասախօսութիւն մանկավարժական նիւթից՝ ռուէմպէրամէնտների վրա։

⁂

Գանձակից գրում են որ նորերումս այնտեղի գերմանացի գաղթականների (Ելէնէնդորֆ կօլօնիայի) և Թուրքերի մէջ սաստիկ կռիւ է պատահել, որովհետև ինչպէս գանգատում են գերմանացիք, Թուրքերը չէին թող տալիս նրանց վարել իրանց հողերը։ Գերմանացիք հիմնում են իրանց իրաւունքը նագէլի վրա, Թուրքերը վաղուցվայ սեփականութեան վրա։ Թուրքերի կողմից սպանված է մի մարդ և երկուսը վիրաւորված են։

⁂

Гражданинъ չարաթաթերթը չսել է, որ Շահի ընդունելութիւնը կը նստէ ռուսաց տէրութեանը 500 հազար ռուբլի։

⁂

Ապրիլ ամսի ընթացքում Թիֆլիսի մաքսատունը բերվեցան ապրանք 213,974 ռուբլիի 62 կոպէկի։ Նոյն ամսի ընթացքում ոչինչ չը վաճառահանվեցաւ։

⁂

Ներսիսեան դպրոցի հայոց լեզվի հարցաքննութեան մասին բաւականանում ենք այս անգամ համար այն նկատողութեամբ, որ աշակերտները միքենայական են պատասխանում, որ դասատութիւնը երևում է թէ այդպէս է կարգադրած՝ ոչ թէ աշխարհաբար լեզուն լինի հիմք և մեկնվի գրաբարի օգնութեամբ և փոխադարձապէս,—այլ միայն գրաբար լեզուն աւանդվում է և մեկնվում է աշխարհաբարի օգնութեամբ։ Մենք չենք կարող չը յայտնել նոյնպէս մեր զարմանքը որ վերին դասատան մէջ գրականութեան պատմութիւնը, որ շատ անհրաժեշտ և նշանաւոր առարկայ է, բոլորովին չեն անցկացնում, այլ բաւականանում են երկու երեք մատենագիրներ կարդալովը... մենք չը գիտենք թէ սա ինչ կարգադրութիւն է.... Ֆիզիքական աշխարհագրութեան հարցաքննութեան մասին մենք կասենք, որ կարծես թէ աշակերտները աւելի են հասկանում այդ առարկայ քան թէ նախընթացները և հարցաքննութիւնը աւելի կենդանի է,—բայց դարձեալ նշմարվում է քիչ թէ շատ նոյն երևոյթը. վարժապետը աւելի է խօսում քան թէ աշակերտը, այնպէս որ վարժապետի զարգացման հետ աւելի կարելի է ծանօթանալ, քան թէ աշակերտի մտաւոր կարողութեան հետ։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՑԻՒՐԻԽԻՑ

Կրկին դառնում եմ դէպի Ցիւրիխի կանայքը։ Անցեալ նամակումս ես բերեցի նոցա ընդհանուր թիւը և պարապմունքի բաժանումը։ Այս անգամ ես կը բաժանեմ նրանց ազգութիւններին նայելով, որքան որ այդ հնարաւոր է, կամ, գոնէ ծագման տեղերին նայելով։ Այս կողմից ես ընթերցողին աւելի զարմանալի թուանշաններ պէտք է տամ, քան թէ առաջ։ Ցիւրիխում դասեր լսող բոլոր կանանց թիւը, եթէ յիշում է ընթերցողը, 114 է։ Այդ թուի մէջ կան՝ 1 վենգերուհի, մի անգլիացի աղջիկ, 1 կրօատացի, 2 սերբիացի, 3 շվեցարարնակ գերմանուհիք, 5 բուն գերմանուհի և 100 Ռուսաստանցի։ Ասում եմ Ռուսաստանցի, որովհետև նոցա թւումը ամէնքը Ռուսներ չեն։ Այդ թւից պէտք է դուրս հանել Լեհացւոցը, Ռուս-գերմանուհիներին և Հրէաներին։ Մանաւանդ շատ են վերջինները, թէ որքան են նոքա իսկապէս, նոյնպէս և թէ որքան են Ռուսաստանցի լեհերը և գերմանուհիքը ցուցակով որոշելը համարեա անհնարին է։ Բայց նոցա թւերի գումարը, երկուսն էլ միասին առած հասնում է մինչև 35. բուն Ռուսները 61 հատ են։ Ցետոյ գալիս են՝ 1 վրացի աղջիկ և 3 հայուհի։ Սակայն վերջիններից մինը թողեց Ցիւրիխը և տեղափոխուեց Ժէնեվա, ուր նոյնպէս դասեր է լսում։ Այս մէկն էլ կը նկատեմ այստեղ, որ հայուհիներից մինը, նոյնպէս և վրացուհին նուիրել են իւրեանց բժշկական գործունէութեան։

Այսպէս, վերադառնալով դէպի թուանշանները, տեսնում ենք, որ համարեա բոլոր այստեղի ուսանող կանայքը Ռուսաստանցիք են։ Ինչո՞վ բացատրենք այդ երևոյթը ։ Միւս՝ կողմից նկատեցէք, որ այդ 114 կանանց մէջ չը կայ ոչ մի ֆրանսիացի, միայն մի հատ անգլիացի և մի ամերիկացի։ Դասաւորեցէք կարգով բոլոր Եւրոպայի տէրութիւնները արևելքից դէպի արևմուտք և դուք կստանաք հետևեալը. Ռուսաստանը իւր շրջապատող սլաւօնական երկիրներով, Գերմանիան, Ֆրանցիան Անգլիան, և վերջապէս Հիւս. Ամերիկան. Այդ բոլոր երկրներում վերջին ժամանակներս սկսուել է շարժումն այն կանանց մէջ, որոնք գոհ չեն իւրեանց այժմեան հասարակական դրութենից, որ նոցա չի տալիս հնար տղամարդկանցից անկախ լինելու։ Բայց որովհետև կատարեալ բարոյական անկախութիւնը հնարաւոր է միայն այն ժամանակ, երբ կայ նիւթական անկախութիւն, *) այսինքն, երբ մարդ, թէ տղամարդ և թէ կին, ինքն է ճարում իւր մի կտոր հացը, այս պատճառով և այս բոլոր երկիրների կանայքը հարցը առաջարկում են իւրեանց այս ձևով. ամենից առաջ, ասում են նոքա, մենք պէտք է ձեռք բերենք այն իրաւունքը, որ կարողանանք աշխատել ամէն ասպարիզում, ինչ ուզում է լինի այդ, ծանր կամ թեթև արհեստ, կամ վերջապէս թագաւորական կամ հասարակական ծառայութիւն։ Երբ մենք կստանանք իրաւունք բժիշկ, փաստաբան, քարտուղար, ուսուցիչ, դատաւոր՝ մի խօսքով ամէն բան լինելու, ինչ որ այս րօպէիս կարող է լինել տղամարդը, այն ժամանակը մենք էլ մեր ոտի վերա կը կանգնենք և էլ բեռը չենք դառնալ ոչ հօր, ոչ եղբօր, ոչ մարդու համար, զգալով մեզ նրանցից անկախ, մենք նրանց կստիպենք յարգել մեր իրաւանց հաւասարութիւնը։ Այդ գաղափարը միակերպ տարածուել է վերոյիշեալ երկրներում։ Եւ ոչ միայն կանայքն են ձգտում դէպի այդ նպատակը, այլ և մարդկանց մի մեծ քանակութիւն օգնում է նրանց այդ բանում, յայտնի բան է իւր սեփական շահը աչքի առաջ ունենալով, որովհետև նոքա շատ լաւ տեսնում են, թէ ինչպէս շատ անգամ անօգնական և ինքնագլուխ աշխատանքի անընդունակ, բայց իւր աշխատանքը գործ դնելու հնար չունեցող կինը արգելք է լինում նոցա անձնական բաղդաւորութեանը իւր գոյութեան հոգսն էլ նրանց վիզը գցելով։ Այսպէս, կրկնում ենք մենք, այդ բոլորը շատ լաւ հասկացել են շատերը այդ երկրների տղամարդկանցից ու կանանցից։ Բայց չէ որ բացի այդ բոլորից, որոնք հասկացել են կանանց մարդոց հետ հաւասարելու անհրաժեշտութիւնը, կայ մի ուրիշ առաջին բազմութիւն, որ չի խոստովանում այդ համարեա ակներև բանը,—և վերջիններիս թիւը շատ մեծ է առաջինների քանակութենից։ Կազմելով մեծագոյն մասը, նոքա ամէն տեղ ներկայացնում են մի զօրեղ հասարակական ոյժ, որի վերայից անկարելի է անցնել։

*) Ճշմարիտ է որ կայք ունեցող կանայքը Ռուսաստանում աւելի իրաւունք են վայելում քան թէ Եւրոպայում։

ինչ պէտք է անել այդ ոյժը իւր կողմը քաշելու համար—ահա այն հարցը, որ զանազան երկրների կանայքը և նոցա պաշտպանները զանազան տեսակ են վճռում։ Արևմտեան ծայրում, Ամերիկայում, և Անգլիայում, ուր ամէն քաղաքացի իրաւունք ունի ընտրել և ընտրուել և այդ կերպով ուղղակի մասնակցում է նոր օրէնքներ տեղծելու և հները ոչնչացնելու մէջ, այդ երկրներում բնականաբար ծագել է և կանանց մէջ միտք այդ իրաւունքի համար կռուելու։

Ուրեմն կանանց ազատութեան պաշտպանները Ամերիկայում ուղղակի կեանքից են սկսում գործը։ Այստեղ դասախօսութիւններին ու ճառերին վերջ չը կայ. թափառական առեմարանները—կանայք և տղամարդիկ,—ամէն տեղ կազմում են ժողովներ. կանանց ընկերութիւնների մի ամբողջ ցանց պատում է Հիւս. Ամերիկան, և ներկայումս այս ընկերութիւններիցը կազմուել է մի կուսակցութիւն, որ անասելի կերպով շարունակում է իւր գործունէութիւնը։ Որ իմ կարդացողը կարողանայ հասկանալ, թէ ամերիկացի կանայքը որքան ընդարձակ են դնում հարցը, ես կը յիշեմ միայն այն, որ անցեալ տարի նոր նախագահ ընտրելու ժամանակը նոքա յառաջ բերին իւրեանց կուսակցութեան ներկայացուցչին—տիկին Վուդխուլին։ Ի հարկէ նոցա ներկայացրած անձն չընտրուեցաւ, բայց միայն նոցա վճռականութիւնը ցոյց է տալիս, որ կանանց կուսակցութիւնը Ամերիկայում ոյժ է ներկայացնում։ Ահա այդ գործունէութեան այդ գործնական ընթացքի մէջ է, որ կենդրոնացած է Հիւս. Ամերիկայի բոլոր առաջաւոր կանանց ուշադրութիւնը. նոքա ժամանակ չունեն գիտութիւններով պարապելու, որ իւրեանց յառաջադիմութեամբ ապացուցանեն, թէ նոքա տղամարդկանցից պակաս չեն։

Ուրիշ բան է այն երկիրները, ուր այդ ճանապարհը որ և իցէ պատճառով անյարմար է, ուր սովորութիւն չը կայ ընկերութիւններ հիմնելու, և մանաւանդ կուսակցութիւն կազմելու։ Այդպիսի երկրներում, յայտնի բան է կանայքը, չը կարողանալով միաբան գործունէութեան վերայ յոյս դնել, հարցը առաւել նեղ են դնում. նրանցից իւրաքանչիւրը իւր անձնական զարգացմամբ ուզում է հասնել անձնական անկախութեան տղամարդիկից։ Ես ինձ նիւթապէս կապահովեմ, ասում և այդպիսի կինը, իմ սեփական աշխատանքով և այն ժամանակ էլ ամենևին տղամարդի օգնութեանը կարօտ չը լինելով, ես ազատ կը լինեմ։ Այդ հաշիւը շատ ճիշդ է, բայց այստեղ գործը առանձին անձների վերայ է, որոնք և յիրաւի կարող են հասնել իւրեանց անկախութեանը։ Բայց մնացած կանայքը, որոնք անձամբ և առանձին չեն կարող դուրս գալ այդ դրութենից, նոքա ինչ անեն։

Կանանց հարցը այն ժամանակ կը համարուի վճռուած, երբ որ կանանց դրութիւնը կը փոխուի։

Ահա այս է զանազանութիւնը այն ճանապարհների մէջ, որ ընտրել են մի կողմից Ամերիկայի և Անգլիայի կանայքը, իսկ միւս կողմից Ռուսաստանի կանայքը։ Ահա այդ պատճառով, կարծում ենք մենք, Ցիւրիխում, այդ կանանց լուսաւորութեան կենդրոնում, այդքան շատ կանայք կան Ռուսաստանից և այդքան փոքր Ամերիկայից և Անգլիայից։ Սակայն այդ վերջինները (Ամ. և Անգլ.) իրանց երկրումն էլ հնար ունեն բարձր ուսում ստանալու։ Գերմանիան այդ երկու ճանապարհների մէջ տեղն է բռնել։ Ֆրանսիացի կանանց բացակայութիւնը Ցիւրիխի համալսարանում կարելի էր բացատրել Ֆրանսիացւոց ատելութեամբը դէպի ամէն բան, որ գերմանական է։ Եթէ լինէին Ֆրանսիացի—ուսանողուհիք գոնէ նոյն իսկ ֆրանսիական համալսարաններում։ Բայց նոքա համարեա այնտեղ էլ չը կան։ Նոքա ևս աւելի գերադասում են գործնական վճիռը կազմելով կանանց ընկերութիւններ, որոնք, օրինակի համար Փարիզի պաշարման ժամանակ կազմեցին Սենայի ամազօնների կանանց գունդը։

Ներողութիւն խնդրելով ընթերցողից եթէ ես յոգնեցրի նորան այս բոլոր մանրամասնութիւններով, ես կամենում եմ դարձեալ քանի մի թուանշաններ բերել, որոնք հետաքրքիր են մանաւանդ մեզ համար։ Եթէ մտցանում մի աղջիկ, օրինակի համար, կը ցանկանայ այստեղ գալ, ամէն կողմից նա կը լսի միայն այս, թէ՝ ինչպէս, աղջիկը գընում է մենակ, և այդպէս հեռու, Չէ, այդ անկարելի է և այլն։ Եւ շատ անգամ այդ մի ծանր արգելք է լինում այն կանանց համար, որոնք վճռում են մի այդպիսի ճանապարհորդութիւն անել միայն որ և իցէ մէկի համաձայնութեամբ։ Բայց այժմ նայեցէք թուանշանների վերայ և դուք կը տեսնէք, որ այստեղի կանանց մի նշանաւոր մասը օրիորդներ են 114 կանանցից միայն 21 ամուսնացած են, իսկ մնացած 63 օրիորդներ են։ Այդ

Խմբ.